

HERALDISK TIDSSKRIFT

1962 • BIND 1 • NR 5 • SIDE 193–196

Två ovanliga fanor
och en egendomlig uniform
Av Ole Gripenberg

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Två ovanliga Fanor och en egendomlig Uniform

Av Ole Gripenberg

PÅ KRIGSARKIVET i Stockholm förvaras en serie akvareller vilka återge några svenska och finska fanor som på 1850-talet såsom troféer förvarades i dåvarande St. Petersburgs museer. Vidstående bild 1 är tagen ur denna serie. Av dukarna på bilden är den övre gul med ett blått kors, den undre åter blå med ett gult kors.

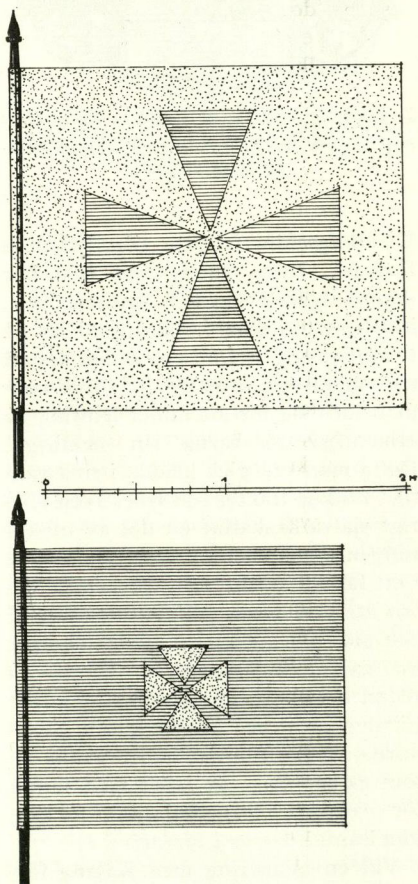
Vid första påseendet verkar dekoren helt främmande för svensk-finska förhållanden. Snarare går tanken till Polen eller Tyskland, där såväl dylika emblem som även färgkombinationen blått och gult icke äro okända.

I den ryskspråkiga förklaringen till dessa bilder antecknas emellertid t. ex. på den övre fanan följande: »Kajana bataljons fana (Kajana bataljon — 314 man) under friherre Kartells befäl. Fanan erövrad i kriget år 1808.» Uppgiften verkar mycket egendomlig emedan:

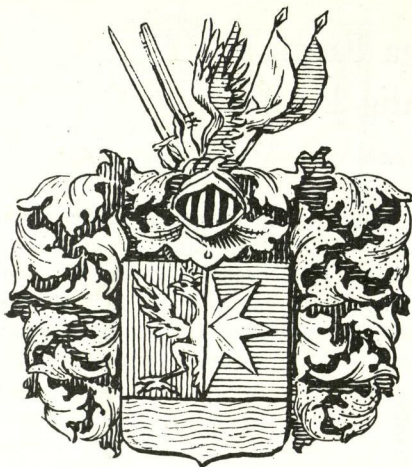
1. de finska militärfanornas dekor utgjordes vid denna tid i regel av ett lokalt emblem omgivet av en lagerkrans eller av stiliserade palmkvistar.
2. någon officer, än mindre en chef för Kajana bataljon med namnet *Kartell* (eller *Cartell* såsom det ju även kunde översättas, då ju vårt K och C endast har ett tecken i det ryska alfabetet) återfinnes icke i arméns officerasrullor.

Under dessa omständigheter frågar man sig, finnes det något annat i den ryska uppgiften som kunde giva en ledtråd.

Såsom bekant uppsattes under åren 1788—1789 på initiativ av landshövding S. V. *Carpelan* i Kuopio län och hans tolv år yngre broder J. F. *Carpelan*, landshövding i det angränsande

1. Kajana bataljons fana? Efter akvarel på Krigsarkivet i Stockholm.

2. Vapen för ätten de Carnall. Efter *Svea Rikes Ridderskaps Adels och Vapenbok*. Stockholm 1830.

Uleåborgs län, frikårer till »gränsens försvar». Dessa kårer, som icke bör sammanblandas med de ordinarie s.k. indelta trupperna, kunna uppdelas på tvenne grupper. Den ena delen bestod av bönder som sockenvis frivilligt sammanslutit sig för att under ledning av arméofficerare värna sin hembygd. Detta manskap gick klädda i sina vanliga vardagsdräkter och synes även i övrigt själva anskaffat en del av utrustningen såsom »trumma och åtminstone i ett fall en sidenfana». Den andra delen åter var mera militärt organiserad och gick till en början under namnet av Kajana Lantkompani. Då såsom redan betonats dessa trupper ej hörde till den ordinarie armén kunde ju farnorna avvika från det traditionella, såsom exempelvis var fallet med fanan för manskapet från Pudasjärvi socken, som ännu i dag är i förvar.

Vid en mönstring med Kajana förbandet i augusti 1788 antecknas dess styrka till 307 man, sålunda ungefär en

svag bataljon. Här har vi den första beröringspunkten med den ryska uppgiften. Om antalet mannar var 307 eller 314 kan ju bero på tidpunkten när räkningen utfördes.

Men namnet, friherre *Kartell* eller *Cartell*, huru förhåller det sig härmed? Såväl K. A. Castren som K. E. Linden, vilka vardera studerat dessa frikårens verksamhet, nämna att såsom chef för Kajana lantkompani, senare kallat Kajana bataljon fungerade majoren, friherre K. K. de *Carnall*. Det kan väl anses rätt förståeligt om under de enligt vår uppfattning på exakthet, rätt primitiva förhållanden som ännu rådde i slutet på 1700-talet, det fransk-svenska namnet *Carnall* via finsk allmog och ryska soldater på sin vandring från Karelen ödemarker av 1788 till St. Petersburgs museer år 1850 skulle förändrats till *Cartell*. Även en förväxling av krigsåren 1788—1790 och 1808—1809 är förståeligt. Men varifrån kommer farnornas huvudmotiv det St. Georgskors liknande emblemet? Något sådant finnes ej i Kajana vapen ej heller i det Carnallska vapnet där dock en stjärna förekommer, som möjligen kunde tänkas såsom förebild (bild 2).

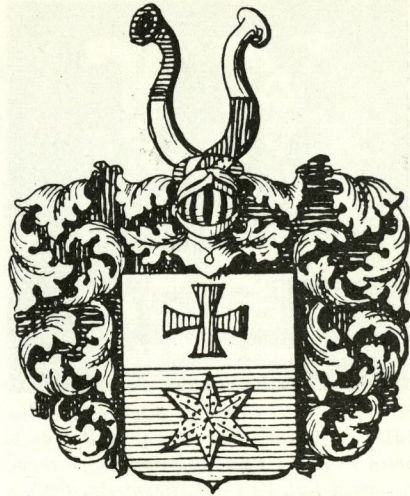
Carnalls förman var emellertid landshövding S. V. *Carpelan* som 15.11.1788 blev utnämnd till brigadchef i Karelen. *Carpelan* var därtill gift med Carnalls syster *Henrika Johanna*. Brigadchefen och majoren var sålunda svågar, men ej nog härmed.

Dessa frikårer synes för bröderna *Carpelan* varit en hjärtesak, de sparade ingen möda för att få dem till stånd. Deras ansträngningar blevo även av konungen belönade genom att vardera bröderna med anledning av denna verksamhet upphöjdes till friherrligt stånd. Den vapensköld som härvid antogs framgår av vidstående bild 3.

Även här återkommer en gul stjärna på blått botten, dock icke ett kors som på fanan.

Men låt oss ett ögonblick se på vapenbilden. Själva vapnet är detsamma som förr, d. v. s. det gamla adliga vapnet, men i stället för det omgivande hjälmtäcket står här två sköldhållare utformade dels såsom en uniformerad soldat, dels såsom en beväpnad bonde. Vi återkomma senare till denna bild och gå nu tillbaka till fanans symbol Georgskorset.

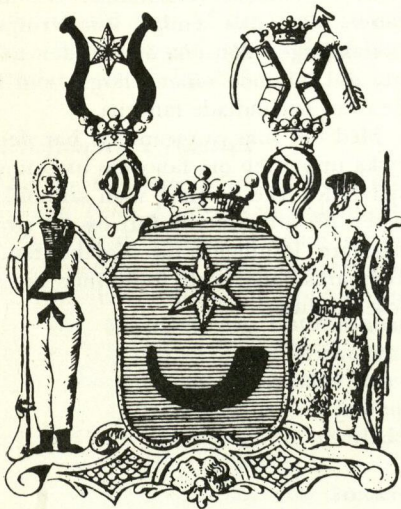
Granskar man bröderna Carpelans förfader stannar man vid deras farsfarsfar *Lars Carpelan* 1608–1655. Han var gift med *Anna Larsdotter Stjernkors* vars bror *Johan S.* var den sista manliga av sin ätt. I det Stjernkorska vapnet (bild 4) finna vi ett kors identiskt med det, som förekommer på fanan. Det kan väl icke anses helt utslutet, att Carpelan vid val av dekor för en fana till ett honom närliggande

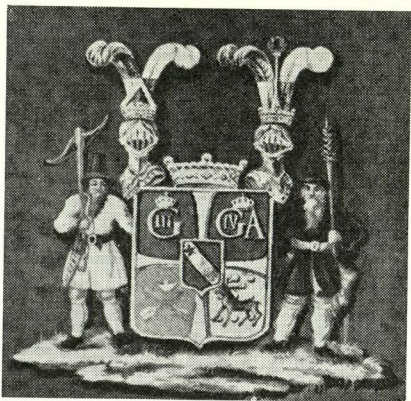
4. Vapen för ätten Stjernkors. Efter *Svea Rikes Ridderskaps och Adels Vapenbok*. Stockholm 1830.

truppförband velat återuppliva ett gammalt släktemblem.

Skulle man anta, att bild 1 återger tvenne av Kajana bataljons fanor, kan vi sannolikt med ännu större skäl anta, att bild 3 ger oss en uppfattning om bataljonens uniform. Soldaten till vänster bär — enligt skrafferingsbeteckningen — en grå pälshuvudbonad med konungens namnchiffer i spegelmonogram, en grå rock och d:o byxor — synbarligen vadmal som i den övriga finska armén, blåa rockuppslag och uppveck samt svarta skodon, bälte och rem. Färgerna äro fullt traditionella, men snittet är i en del detaljer något avvikande från praxis. Huvudbonaden liknar emellertid den av sälskinn som år 1770 infördes för Savolax jägare. Rockuppslagen och rockuppvecken lika åter dem som visserligen officiellt infördes först 1798, men redan tidigare synes varit i bruk. Rocken är däremot längre än den vid tidpunkten gällande, som ju till följd att den blott gick

3. Vapen för friherrliga ätten Carpelan. Efter *Svea Rikes Ridderskaps och Adels Vapenbok*. Stockholm 1830.

5. Vapen för friherrliga ätten af Nordin. Efter S. Svärdröm: *Armfelts daladräkt och Gustaf III:s dalauniform. Livrustkammaren Vol. V: 1—12. Stockholm 1952.*

till midjan senare konstaterades vara synnerligen oförmånlig som vinterplagg. Även byxorna äro längre än vid de ordinära trupperna men också detta är mera än väl motiverat av det lokala klimatet långt uppe i Norra Finland. Bedömer man klädseln ur ändamålsenlig synpunkt förefaller uniformen väl motiverad, utgörande ett mellanling mellan modellerna av år 1778 och år 1798.

Ett visst stöd för att sköldhållarna faktiskt hänсыftar på Carpelanarnas verksamhet vid upprättandet av ovanberörda frikärer finna vi i ett annat, rätt analogt fall från samtida Sverige. Där uppsattes nämligen i Dalarna år 1788 närmast till följd av G. M. Arm-

felts och landshövdingen J. M. af Nordins verksamhet rätt betydande frikärer. Som erkänsla för sina förtjänster i samband med dessa blev Nordin först adlad år 1788 och senare såsom landshövdingarna Carpelan upphöjd i friherrligt stånd, även om det sistnämnda först skedde år 1800. Bilden 5 återger friherre af Nordins vapensköld. Här återkommer igen hänsyftning på frikärerna, i detta fall tvenne beväpnade allmogemän klädda i tidens daladräkt. Dessa figurer hava sitt särskilda intresse även för Finland. Enligt G. Bergenstråhle »fördes (dessa kärer) till Finland och deltog där under samme Armfelt i affären den 19 augusti vid Svartbäckssudde samt Älgön». Svartbäck är beläget i Ingå socken, Älgön eller Älgsjö, som det numera kallas, ligger åter ett par kilometer söder om föregående ute i Barösunds skärgård.

Slutligen må ännu en omständighet framhållas. Såsom hjälmprydnad å Carnalls vapensköld förekommer tvenne fanor, av vilka enligt skrafferingsbeteckningen den ena är blå, den andra gul, sålunda samma färger som å de ovan behandlade fanorna.

Med det som ovan anförts har den ryska uppgiften om fanornas ursprung självfallet icke bevisats, men sannolikheten för att bilderna fört oss ett steg närmare lösningen för Kajana lantkompanis fanor och uniformer synes icke uteslutet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.